

Drenthe hef een riek verleden. Het culturele arfgoed is (on)zichtbaor in het landschap. Lezen van het landschap begunt met wandeln, fietsen, kieke, en met luustern.

Rond Peest bint in de Tweede Wereldoorlog drie (schien)vliegvelen angelegd. In het landschap bint de speuren van de bezetting zo goed as vot.

Jaap Vrolijk en Cécile Hoogendijk neemt joe met langs *disse places of interest*. Ze maakt wat verbörgen liekt zichtbaor. Onderweegs filosofeert ze over leven en dood en alles daor tussenin. Ze verbaost zich over het menselijk bestaon.

De route is te bekieken op YouTube (Kanaal Ter Verpoozing) via www.gerardstout.nl. In de films vind ie details van verdwenen objecten.

VELD MARKE RING

LANGELO

VELDMARKERING

NORG

GERARD STOUT

literaire
cultuurhistorische
route
rond
schijnvliegvelen
bij
Peest
(Drenthe)

Veldmarkering

Its a blue world that surrounds us

Cultuurhistorische literaire route rond schijnvliegvelden bij Peest

ISBN 978-9492546-50-0

NUR 320

© Gerard Stout

Alle foto's en vormgeving: Gerard Stout

PODCAST van dit boek via www.gerardstout.nl

Oplage 15 exemplaren

Nedersaksisch (gevarieerd Drents)

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Druk: Biblion, Zoetermeer

Eerste druk: 2019

Niets uit disse uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, digitale bestanden of op welke wijze dan ok zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Veldmarkering

Its a blue world that surrounds us

Cultuurhistorische literaire route rond schijnvliegvelden bij Peest

Gerard Stout

Ter Verpoozing

I.

‘Herfst,’ zeg Jaap, ‘we wandelt in de herfst.’

Oens koppel, Jaap Vrolijk en Cécile Hoogendijk, wandelt vanaof het Educatief Centrum van Staatsbosbeheer, an de weg tussen Donderen en Norg, richting de heide met hunebed, langgraven en raatakkers op het Noordscheveld. Ze gaot op zuuk naar schien en warkelijkheid in het landschap. Verdwenen Duutse vliegvelden bij Peest bint een mooie anleiding om de ziel bloot te leggen; niet enkel hun eigen ziel, ok de zielen van aander lu komt op batterij. Opvattingen over goed en kwaod verandert met de leeftied, net as herinnerings van kleur verschiet. Onhandige trekken liekt onder stuur. Mildheid kreg een plek in ’t veld. De wandelaars verienigt zuch met het landschap.

4

Het is een deurdeweekse dag. Jaap Vrolijk en Cécile Hoogendijk liekt de ienige wandelaars op het Noordscheveld. De locht is strak blauw. Links, achter een hek, ligt aolde munitiebunkers tussen zaandbulten. Een zörgboerderij, ongeregelde verienigings en de PeerGroup – lokatie-theater – hebt de plek inneumen van munitie. Oorlog liekt veurbij en wied vot.

‘In de herfst van oens leven, bedoel ie dat?’ Cécile wet waar de klepels hangt. Ze kent een – hiel klein – diel van de gedachtenspinsels van heur emeritus hoogleraar sociologie. Ze kent genogt van zien geestesleven om prettig met hum umme te gaon. Niet altied, niet vaak, enkel as de kans zuch veurdöt en ze in de stemming is heur eigen gedachten en gevuulens an kant te zetten, luustert ze naor de filosofieën van de va van

heur kinder, naor de man met wie ze in een vruchtbaar leven meer lief as leed deeld hef. Ze hebt het beste in mekaor bovenhaald; dat zegt ze as ze de balans opmaakt en veul herinnerings laot veur wat ze bint.

Filosofie gruit beter op geluk as op verdriet is de overtuging van Cécile, maor ze wet dat Jaap daor aans tegenankek. Cécile is niet van de filosofie. Cécile is van de praktische reflectie. Bij toeren giet wat mis, dat zie ie miestentieds achternao met de wiesheid van laoter, gien probleem: bedenk wat beters. Trek joen lering. Vergeet. Vergeef as neudig is. Altied. Kiek veuruut.

Veur Jaap is het hiele bestaon, veural zien eigen bestaon, gedurig onderwarp van reflectie. Overwegings die hij tot veur enkele jaoren – hoe rap giet de tied – verpakte en inleidde met “Sociologisch

bekeken". In zien dreumen komt de universiteit nog geregeld veurbij. Nee, gien mislukte colleges, gien lange vergaderings, gien uutstelde promoties. In zien dreumen gef Jaap Vrolijk colleges over de sociologie van *rural areas*, over *dissipative influences on minorities* en over *influence of landscapes on well being of local folks*. In zien slaop les en beoordielt hij dissertaties asof de dreum het waore leven is.

Cécile röp, sund hij heur van zien dreumen vertelde, met ienige naodruk *hora est* as het ontbijt op taofel stiet. maor miest bint de rollen omkeerd en hef Jaap Vrolijk de ontbijttaofel klaormaaft.

'De herfst van oens leven,' zeg Jaap Vrolijk vanneis. Even stiet hij stil. Hij giet van het schelpenpadtie naor het briede pad dernaost. Fietsers kunt wat hum anbelangt gewoon deurrieden, as ze dat wult. De aold-hoogleraar leg gieniend strospiieren in de weg. Gieniend. "Sociologisch bekeken" kan elk zien of heur eigen gang gaon, al is de beklemming van de kudde, de drang van de groep, de druk van het gemiene volk niet altied makkelk te weerstaon. Drenten hebt wat groepsmaores angiet een lange traditie van *naoberplicht* en van *mandieligheid*. Elk deud met. Elk kende zien verplichtings.

Met grös en mos overgruide kinderkoppies bedekt het briede pad tot an de heide wiederop. Cécile blef op het schelpenpadtie. As een fietser belt, giet ze bezied. Vrudelk knikken is heur aanboren. "Gao maor." Links en rechts staot jonge eiken en een enkele bark; dieper het bos in holden dennen en sparren zunlicht tegen. Tussen de bomen trekt lichtbaonen romantische

nevelbundels. Mooi veur rustgevende foto's.

'Mooie foto veur wandversiering in een crematorium,' zeg Cécile. Ze wes naor de baonen zunlocht in het bos.

'Elke foto is een leugen,' zeg Jaap. 'Elke foto is een uutsnede van de warkelijkheid. Wat de fotograaf vot lat is belangrieker as wat op de ofbeelding te zien is.'

Sund een jaor maakt hij gien foto's meer van heur wandelingen; niet langer met een camera. Jaap Vrolijk kek, dag en nacht; obsessief. As een wilde is hij op zuuk naor het onzichtbare, naor het onkenbare.

'Net literatuur,' zeg Cécile op kalme toon, 'ok in een goede roman stiet juist niet wat de lezer raakt. Het wit tussen de regels is het belangriekste van een roman.' Cécile hef literatuur uut de regio lezen en bestudeerd. Taol was heur vak.

'Het wit in een huwelijk,' zeg Jaap.

Staatsbosbeheer koestert in opdracht van pieren, kevers, torren, vliegen, spinnen, vlinders, moezen en aander gedierte de omvallen bomen en de ondergrui van schaduwminnende stroeken; de strubben. De eerste zwavelkoppies staot in kloeten geelbruun langs het pad. Dommiet verschient de rood-met-witte-stippenpaddenstoelen, elfenbankies, aardappelbovisen en stinkzwammen met slanke hoedties.

'De herfst van oens leven,' herhaalt Jaap Vrolijk, asof het niet vaak genog zegd weden kan. Tachtig jaor. Ze bint de tachtig veurbij.

'Het grootste diel van het wit tussen de regels hebt we had,' zeg Jaap. 'Veur oens ligt blanke bladzieden.'

Cécile sprek liever van het langste diel. Groot en lang bint niet hetzölfde veur de promoveerde neerlandica. Ze giet geern eernsachtig om met formulering van gedachten. Ze vergef Jaap de slordigheden met zien zinnen. Jaap is meer van gevuulens; die laot zuch muizaomer in heldere strakke woorden vangen.

Links passeert ze het fietspad richting Donderen. Het pad liekt een gruungrieze tunnel met een witte vlek an het ende. An het begun van het bospad tie stiet een bordtie met plekken van bestemming in de buurt, met afstanden in kilometers; vaak minder as een uur vot. Hier, in de natuur van het Noordscheveld, is het hiele leven binnen loopofstand. Dichterbij het bestaon kan gieniend kommen.

8

Zestien kilometer is de route van Jaap Vrolijk en Cécile Hoogendijk langs recent en ieuwenold verleden. Ze maakt een tocht langs schijnvliegvelden uut de Tweede Wereldoorlog, langs volksaard, langs taol, langs heur levenspad. Vier uur in de butenlucht, bijkaans langer as ze onderweegs schoft neemt. Vier uur om in de rieke en onverschillige natuur naor mekaor te luustern. Vier uur om met mekaor te zwiegen. Vier uur of langer om de verhaolen van het landschap te heuren.

‘Hier,’ zeg Cécile. Ze dreit heur heufd uutneudigend naor Jaap. Het is asof ze zeggen wul: kom op met joen verhaol.

‘Hier zat een vrouw op de hurken,’ zeg Jaap. Hij vertelt vanneis wat e jaoren leden zag. Op disse plek. Altied op disse plek. Het landschap hef de anekdote in

zien heufd vastzet. Hier, op disse plek met *underwood*, varens en duustere silhouetten in het diepere bos, hier vertelt het landschap een diel van zien levensverhaal. Het warkverschaffingsbos sprek met rechte lijnen en markeerde stammen; veurbestemd veur zaag en trekpeerd. Cécile wet hoe ze zien belevenis terug halen kan naor de plek in het now.

‘Hier.’

Meer woorden hef ze niet van neud.

‘Hier.’

Elke wandeling röp ze: ‘Hier.’

Jaap Vrolijk vertelt:

Het is een uur of vier in de nommedag, de mieste zundagse wandelaars bint al op huus an. Naost het pad stiet een aoldere man in mosgruune boks, kört jagersjassie. Naost hum zit een Drentse patrics. Man en hond kiekt het bos in. Op nog gien tien meter zie ik in de bossies een vrouw van in de zestig uut heur hurkholding omhoog gaon. Blanke dijen, schoon ondergoed op de kneien. Wit slippie. Bordeauxrood de panden van heur blouse. Blauwe fluweelzachte wollen boks as trekharmonica om heur enkels.

‘Moi.’

‘Moi.’

De gebeurtenis was een eigen leven leiden gaon. Jaap had aorzeld. Alles wat e zien had; de man in jagersjassie, de haorige roestbruun gevlekte hond as het hondtie van *His Master's Voice* naost zien baos, de hurkte vrouw in het herfstbos met op de achtergrond lochtbundels deur stof en vochtdruppels tussen

zwiegende sparren. De locht van hars en röttend blad. Het tafereel had hum herinnerd – hoe onnaospeurbaor en hoe onnaovolgbaor giet het zukende brein – an *Blue World*, een boek met schilderijen, aquarellen, collages van Hans Henrik Lerfeldt. In *Blue World* stund een gesprek met de Deense kunstenaar over kieken en zien, over waon en warkelijkheid en over het bizarre van daogelijkse dingen.

Sex, dood, geweld, de Tweede Wereldoorlog en jazz waren dudelk in het boek te zien in een vervreemdende omgeving met grote roepen, vliegen en sprinkhanen. Een herinnering van zestig jaar leden, ongeveer. In het bos van het Noordscheveld zag hij, zunder veurankondiging, in de hurkte vrouw het kunstwark van Lerfeldt tussen de bomen. *Model i landskab*.

Een vrouw van in de veertig stiet veur een sepia achtergrond met hoog scharp gras en onbestemde stroeken. Achter heur is een blauwwitte geblokte deken zichtbaor. Ze drag een zonnebril. Heur lippen bint roodstift. Heur halfopen mond in heur krachtig gezicht hef een uitdaogende lach. De rechtermouw van heur spencer is half opstroopt. Een lange vlecht valt over heur scholder langs heur borst. Met vastberaoden kromde handen holdt ze heur donkere rok omhoog. Een forse jarretel trekt an de zwarte boord van heur nylonkousen. Heur onderlief is nakend. Ze holdt heur dijen wied. Een dikke bos donker haor verbargt heur benenburcht. Kom op as ie durfft!

Nee, hij had Cécile niks zegd van zien

zute jeugdherinnering an de vrouw in het bos. Nee, der waren – en der bint – belevings, die hij veur zuchzölf huuld om de magie en het genot dervan niet te verstoren. Is het niet zo?; wat ie niet priesgeeft blef een eigen leven leiden. Wat ie niet priesgeeft gruit met de herinnering en verandert in wat dat ie al kende. Zien herinnering an *Model i Landskab* was in de loop van jaoren vergleden naor een vertrouwd en stil verlangen. Naor een vervuld natuurlijk verlangen.

Its a blue world that surrounds us was in een mantra veranderd om warkelijkheid en schien hanteerbaor te holden. Om melancholie met een lach te temmen. Om van dagelijkse absurditeiten te genieten deur ze te beminnen: *Its a blue world that surrounds us*.

II.

Op de slordige driesprong, de plek waar de heide begunt, staot twee holten picknicktaofels naost een kunstige paddenstoel van bruun verroest Cortèn-staol as markering in het landschap. Jaap schöf naost Cécile op de bank. Het veld lig in grieze, gele en brune tinten op wandelaars te wachten. Een tweemotorig vliegtuug kruust de heide. Lichtgolvend gebrom van propellers dooft langzaam uut.

10

‘Graag,’ zeg Jaap. Cécile haalt appels uut heur rugtassie; eigen kweek. In de tuun achter de aolde notariswoning staot Elstars, Breaburn, Jonathan (Godsgeschenk), Lunterse Pippeling, Zedeling (Seedling), Schone van Veendam en Notaris vanzölf. Jaap rekt zien zakmes an. As Cécile een kwart van de schilde Elstar anrekt zeg e: ‘Hier was vrogger, ik mien, in de Tweede Wereldoorlog, nog pas gister, in het locht van de ieuwigheid, hier, hier was een schienvliegfeld. Daor,’ hij wes met het appelvörreltie over de heide, ‘daor, op de plek van het schelpenpadtie, lag een landingsbaon, of mut ik zeggen: startbaon?’

‘Pruuf ie wel?’ Cécile rekt een tweede kwart van de appel.

‘Het is nooit van de grond kommen. Dat vliegfeld. De bezetter...’ Jaap maakt zien zin niet aof. ‘Lekkere appel,’ zeg e. ‘Zachtzoer en sappig.’ Hij maakt zachte mondgeluden en zeg: ‘An apple a day keeps the doctor away.’

‘Landingsbaon,’ zeg Cécile, ‘veur oens is het een landingsbaon. Veur oenze naokomelingen, en ik mien niet enkelt oenze eigen kinder en kleinkinder, is elk vliegfeld een startbaon.’

‘Wij bint Harry V,’ zeg Jaap. Ach hoe lang leden dat hij dat grappie maakte. Arrivée. In Zuudbarge en omstreken kunden de mensen de letter H niet

zeggen. Beter, de letter H weur inslikt asof disse letter – de H van Hitler – besmet was. *Oenze Arrie efeen ontie in een okkie met een oopie eui.*

De emeritus sprek nooit over Duutsers, hij sprek over Bezetter as de oorlog op batterij komp. De Duutsers ken ik niet, zeg Jaap Vrolijk, ik ken enkelt bezetters. Elk kan een bezetter weden van andermans' geest en lief.

Familiaire veurvallen in het Bargerveen bij Weiteveen in het leste oorlogsjaor bint debet an zien nuancerings en an zien weerzin tegen stereotyperings.

Opa van moe heur kant, de va van zien moe, de va van Annie Stoffelmans, was fout in de oorlog. Bijkaans was Stoffel Stoffelmans ok veur de oorlog al fout. Wie zal het zeggen? Kwaliteiten, in welke vorm en hoedanigheid dan ok, kommen pas an het oppervlak as de omstandigheden zuch veurdoen. Niet elk kan zien of heur eigen niche kiezen, bij toeren rolt de maatschappij met alle hebbelijkheden over iene hen. Iniens vind ie joezölf terugge met een geweer in de hand en met een gordel met patronen. Ach, hoe kwam ik hier op de heide te laande? Waordeur bin ik vandage op disse plek? Gieniend die het wet. Ja, ok Jaap Vrolijk is in zien leven deur de wereld verrast; niet altied tot zien genot. Achternao niet altied tot zien vreugde. Niks tot zien trots.

Eigenliks wet hij niet waar hij trots

op is. Trots dat hij bestiet – niet zien verdienst. Trots op de prestaties van zien kinder en kleinkinder – niet zien verdienst. Trots op Cécile? Het is niet zien verdienste dat Cécile een mooi en nuttig en vruchtbaor leven achter zuch hef – wat ze bereikt hef is heur eigen verdienst. Trots kent hij bij Cécile enkel in de betiekenis van koppig. Ze wet wat ze wul en ze wet ok wat ze niet wul. En Jaap Vrolijk? Groots op zien hoogleraarschap en op zien tientallen promovendi en trots op zien honderden publicaties? Trots op zien minimaal antal minnaressen (nul?)? Jaap Vrolijk deud waar hij toe instaat was. Hij gebruikte zien talenten. Groots? Nee.

Stoffel Stoffelmans, de landwachter, Jaaps opa, is dood en begraven, begraven op het katholieke kerkhof in Weiteveen. Het graf van Stoffel Stoffelmans is jaoren leden ruumd. gieniend had bezwaar. Argens op een liest staat de namen van de verrijzenaars; niet enkelt Weiteveen ruimt recente geschiedenis. Het Bargerveen tegen de Duitse grens kreg zien oorspronkelijke vorm terug. Staatsbosbeheer verhoogt het waterpeil. Barken verzoept, veenmos gruit.

III.

‘In de leste oorlog, de leste oorlog waar wij weet van hebben, waren hier in de buurt drie vliegvelden. Twee schienvliegvelden en een echt vliegveld,’ zeg Jaap.

‘Niks meer van te zien,’ zeg Cécile. Ze kent de verhaalen, maor nao een huwelijk van meer as vijftig jaor is er niks op tegen om Jaap aandermaal zien verhaal vertellen te laoten. Herinnerings, benaom as het deelde herinnerings bint, geeft holdvast. Een deeld verleden versterkt de band. As de Amerikaanse dichter Carolyn Kizer het zo mooi zeg:

“No matter how brief an encounter you have with anybody, you both change.”

12

‘Erich Stoffregen,’ zeg Jaap. ‘Erich Stoffregen, een jonge vent, net in de twintig, was de baos van de *Fliegerhorst* onder Peest. ‘Een schiere naam; Stoffregen. Een hiel schiere naam. Jammer dat hij, ienige zeun, later, nao Peest, al in begun van 1941 sneuvelde is. In Italië.’

‘Uut het leven rukt,’ zeg Cécile. Ienige meewarigheid is heurbaor. Ze probeert vergeefs pathos in heur stem te leggen. Betrökkenheid kan ze speulen, betrökkenheid wet ze woorden veur, miestentieds. Vandage niet. Spietig, vandage wul ze gien weet hebben van dat woord; pathos.

‘Uut de locht scheuten deur allieerden.’ Jaap strek zien linkerhand naor een contrail van de lienvlucht van Bremen naor Londen. Hij haolt met zien rechterwiesvinger de trekker over. Zo

deud hij dat as hij indiaantie speulde, of beter: as hij cowboy was. Indianen scheuten met pijl en boog. Indianen dolven, ondanks hun mooie veren, altied het onderspit.

‘Een paor jaor later sneuvelde op dezölfde plek Geddes Mumford, de Amerikaanse vriend van latere dichteres Carolyn Kizer. Ok broken in de knop,’ zeg Cécile. ‘Die jongen was pas ningtien.’

Cécile hef met Elline spreuken. Heur dochter verdiept zich in biografieën en kwam grasdunend in de literatuur de Amerikaanse dichteres Carolyn Kizer in de muut. Geddes Mumford was een liefde van Carolyn Kizer. De jongen was, achternao zien, op de verkeerde plek en in de verkeerde tied geboren. De ienige zeun van Lewis Mumford sneuvelde in oktober 1944 in Noord-Italië. Nao een telegram met *missing in action* volgde

Deceased verified 10/7/1944. 7 Oktober 1944.

‘De dood van zien zeun stuurde het leven van Lewis Mumford in een zwaarmoediger richting,’ zeg Cécile. Ze probeert een neie invalshoek te vinden veur heur gesprek met Jaap, al maakt het heur niet hiel veul uut waar ze over praot of zwiegt. Ze is buten, in de natuur, de vrije deur mensenhanden construeerde natuur in Noord-Drenthe; butenleven is veur heur het belangriekste.

De Aolde Laandschop kent maor hier en daor een verwiezing naor een wildernis van ver veur het begun van de jaortelling. Niks is meer as het was. Laandschop; het hiele land op de schop; omgraoven, verdiept, verhoogd, rechtrôkken, vanneis ‘natuurlijk’ maakt en naor de hand van de bewoners zet. In de Aolde Laandschop is niks onanraakt bleven.

De appel is op. Cécile gef het zakmes weeromme. Ze veg klokhuus en schillen in heur hand. De aofvalbak is dichtbij en nog lang niet vol.

‘Lewis Mumford, de va van de sneuvelde soldaot, was ok socioloog,’ zeg Jaap. ‘Een collega. Ik ben zien naam wel iens tegenkommen.’

Nee, Jaap Vrolijk huuft niet zeggen dat Lewis Mumford een groot locht was. Jaap Vrolijk huuft zuch niet langer meten met ander sociologen die net zoveul, minder, of veul meer an de veuruutgang van het vakgebied bijdraogen hebt. Hij strek het mes schoon langs zien broekspiep en bargt het zakmes op. ‘Der bint hiel veul sociologen,’ lat hij volgen. ‘Hiel veul.’

‘Ie waren der ien van,’ zeg Cécile.

‘Ik was der ien van.’

Lewis Mumford was een socioloog (1895 - 1990) met een veurliefde veur architectuur, stedenbouw, literatuur. Lewis Mumford had een veurliefde veur *organic humanism*, altied rekening holden met de natuur bij technologische ontwikkelings, now zul dat *ecological sustainability* heten. Lewis Mumford, een andachtig lezer van filosofieën van wiskundige Alfred North Whitehead, die net as Mumford een zeun verleuren had. Whitehead’s zeun sneuvelde as piloot in WO I. Mumford verleur Geddes in WO II.

Cécile wacht bij het reuster in het fietspadiet. Schaopen, geiten, koeien meugt het terrein niet aof.

‘Wat doet we?’ zeg ze. ‘Gaon we over de heide, of neemt we het ander pad naor Peest?’ Ze wes naor het westen.

Waarom stel ie die vraoge? denkt Jaap. Ie weet joen antwoord. Ie huuft mien antwoord niet. Ie hebt joen besluit al neumen.

Oorlog levert niks op, “sociologisch bekeken”, wul Jaap Vrolijk zeggen as hij achter Cécile over het schelpenpad löp, maor veur hij de goeie volgorde van de woorden vinden kan begunt hij te twiefelen an zien waarheid. bijkaans is oorlog wél argens goed veur. Bijkaans. Bijkaans hef Lewis Mumford deur de dood van zien zeun een interessantere richting in zien bestaon vunden. Der bint honderden, duzenden va’s die een zeun verleuren hebt, in oorlogen, en niet enkel in oorlogen. Nao verlies giet het leven deur, gewoon deur, van de miesten. Tot het stopt.

Lewis Mumford schreef *Green memories* as eerbetoon an zien sneuvelde zeun. De herinnerings waren gruun, niet riep. De herinnerings vertellen van een wilde zeun met een passie veur de natuur. Jagen, vissen, woudlopen, zwemmen, verkennen.

Green memories herdenkt een leven dat gruun bleven is; nooit volwassen. Achternao hef hij zien zeun nooit begrepen. Achternao was Lewis Mumford teveul gaangs met zien eigen sores. Opvoeden is luusteren, stimuleren, accepteren en löslaten. Een late ontdekking.

15

Jaap Vrolijk giet de vraog naor zinvolheid van een oorlog niet stellen; niet an Cécile. Waor hij kan giet hij rebullie uut de wege. Vrede hef zien veurkeur. Wat zol hij weden zunder Cécile...? Wie zul hij...?

IV.

‘Hier was de grens van de Marke,’ zeg Cécile. ‘Schiere aofbakening van de geschiedenis. ‘Elk zien eigen landtie. Toen ok al.’

Zowat halfweg de heide, die niet hiel groot is, maor wel stille, stiet een informatiebord naast een stien. De stien markeert het drielandenpunt van de marken Peest, Donderen en Tynaarlo. De zeggenschap over het landschap waaierde uut vanaof dit punt, midden op de landingsbaan van het verdwenen schienvliegveld.

16

‘Mensen holdt van aofbakening,’ zeg Jaap. Hij heurt hoe hij in algemeenheden sprek. ‘Ik mien, ik wul maor zeggen dat elk, ik ok, de veiligheid van het eigen land, van de eigenheid neudig hef, op ien of ander manier. Ie ok. Ie ok bijkaans.’

Hoe langer as we samen bint, denkt Jaap Vrolijk, hoe minder as ik joe liek te kennen. Niet dat ie een vrömde veur me bent, maor – ik weet nog niet hoe en waardeur – maor op de ien of ander manier blik ie gedurig een ander te weden as de persoon, de vrouw, die ik in mien, nuum het in mien onneuzelheid,

van joe maakt heb. Eigenlijks, eigenlijks verras ie mij elke maol vanneis. Lig dat an joe? Of lig dat an mij? Gao ik aans kieken, of bin ik ziende blind west? Al die jaoren met joe. Of speult de wiesheid en de rust van de aolde dag, zunder sociologisch gedoe, zunder sociologisch onderzuuk, zunder sociologische en pedagogische zörge over kinder en kleinkinder me parten? Ach, het is mien aolde vraag: wie ben ik en waarom?

‘Bijkaans,’ zeg Cécile. ‘Bijkaans hold ik van aofbakeningen en van grenzen. Ik vind het ongemakkelijk as een ander, ie, mij eigenschappen en overtugings

toedicht. Ik vind het al moeilijk genoeg om mezölf eigenschappen en overtugings toe te dichten.' Cécile formuleert bedachtzaam en zonder stemverheffing. Heftigheid lig om de hoek. Ze zit niet op pathos te wachten, niet op disse plek naast de markestien en niet op disse zunnige nommedag in oktober. Eigenlijks, eigenlijks zit ze hielendal niet meer te wachten op anvarings; wat heur angiet bint de kaorten schud. De weg is bestendig daodloos, nochtans blef niks ongedaon. Tao. Een ieuwenold handvat. De wandeling is pas begund. Ze wul wieder.

'Als ie een beetie deur joen kneiën zakt,' zeg Jaap, 'zie ie die gundse boerderijen niet. Het is dan net as in de tied van oenze veuraolders. Heide, bos, zand, natuur. Enkel natuur.'

Jaap Vrolijk blef in gezelschap het liefst uut de buurt van stereotyperingen, van toedichten van eigenschappen en gevuulens. De emeritus hoogleraar sociologie hef zo zien gedachten. Niet al zien gedachten huuft en wul e priesgeven. Alles zeggen maakt niet gelukkig, net zo min as alles verzwiegen. Af en toe stuurt zien ontregelende bevlogenheid hum scheerlings langs de dagelijkse harmonie; een harmonie die hij veroverd hef op kinderlijke kwaoïgheid, op nutteloze verontweerdiging en onvruchtbare agressie. Het hier en het now bepaolt zien routine.

'Negen Bargies,' zeg Cécile, 'dit landschap het Negen Bargies.'

'Grafheuvels,' zeg Jaap. 'Negen heuvels met graven. Veur de oorlog waren der wel 50 meer. Opruimd, votscheuven veur vliegtugen die nooit kwamen, veur bommen die nooit dale kwamen.' Jaap Vrolijk vertelt wat hij op het bord les.

'Landingsbaon,' zeg Cécile.

'Startbaon,' zeg Jaap.

'Raatakkers,' zeg Cécile.

'Celtic fields,' zeg Jaap.

'Now is het wel genogt,' zeg Cécile. Ze dreit heur heufd licht bezied, niet wied genog om Jaap an te kieken. Ze glimlacht. Harmonie en aordigheid staot op de eerste rij. Dat is de koppeling met disse plek die ze instand holden wul. Volgende maol mag Jaap op disse plek vanneis over start- en landingsbanen vertellen. As der de volgende maol nog appels-uut-eigen-tuun bint, zal ze appels-uut-eigen-tuun metnemen.

'Hier is de heide veural gras,' zeg Cécile. 'Piepestro.'

'Overbemesting,' zeg Jaap, 'Dit vrag om beheer.'

'Schaopen, geiten en heidekoeien,' zeg Cécile.

'Afplaggen, potstallen,' zeg Jaap. Zuchtend lat hij volgen: 'Vrogger.'

'Now,' zeg Cécile, 'now is alles beter.'

‘Een mooie slingertak.’ Cécile wes naar een bark in de grassige heide. Op een meter van de grond hef de bark een dikke lichtbeugen zietak. De bladties kleurt bruun en geel. Nog even, en, nao een eerste vörst, valt het blad willig naor beneden.

‘Zal ik....’ zeg Jaap.
 ‘Van mij mag ie an de tak schommeln. Niks moet.’ Cécile legt heur rechterhand op de scholder van Jaap. Heur hand gledt naor zien rug. Ze drukt hum lichties in de richting van de bark.

‘Toch maor niet,’ zeg Jaap. ‘Mien stramme leden.’

‘Moegestreden leden,’ zeg Cécile asof ze een gedicht veurles.

Oens echtpaar verlat schelpenpadtie en barkenboom en giet wieder op het pad – dat er toch al lig, zul Jaap Vrolijk zeggen wullen. Hij wet zuch te bedappern. Hij kauwt op een piepestro. Jaap Vrolijk en Cécile Hoogendijk volgt het pad tussen twee smalle bomenriegien en verlaot an het zuudende van de heide de landingsbaon die nooit in gebruik west is. An het ende van het pad slaot

ze rechtsaof richting het hunebed.

An de linkerkant wacht eerpel op de rooimachine, an de rechterkant steekt stoppels van ofsmeden mais uut de akker. De es.

Op het bredere pad vervolgt ze hand in hand heur aofzonderlijke wegen. Het hunebed, D5, lat zien dat op disse grond beschaoving 5000 jaor leden begund is. Zörg veur doden wes, volgens archeologen en sociologen, op een zekere mate van godsbesef. Een hiernaomaols is – wishful thinking – niet langer uutsloten.

An het ende van de weg slat oens echterpaar rechtsaf. Ze wandelt tegen het verkeer in langs de bossies – *the shrubs* – van de Zeijer strubben.

VI.

In de Zeijer strubben leunt een grote kei tegen twee kleinere. Hier, op disse plek, vunden lu uut de buurt bij toeval de lichaomen van Annie Westland (C.J. v.d. Berg - v.d. Vlis) en van dominee L. Touwen. Veur de verzetsstrieders uut Makkum eindigde op 8 september 1944 heur leven. Het struukgewas veur boerenhakholt is heur walhalla in het hier en now.

20

‘Zeg het maor,’ zeg Cécile. Ze slat heur arm om de scholder van Jaap. *Kurze Pause* op de bank naost het ienvoldige herdenkingsteken in het bossie. Ze kent de gebruuksanwizing van heur man. Bij toeren vertelt hij honderduut zunder dat der ogenschienlek een anleiding veur is, de ander maol holdt hij zien woorden binnen, asof zien rantsoen zowat op is.

Als Jaap Vrolijk zien heufd dreit en glimlachend zweg, zeg ze: ‘Wul ie een broodtie, een appel?’ Andringen hef gien zin, warkt averechts. Jaap wul een broodtie keze, as ze dat hef. Cécile kent zien veurkeuren. Ze hef een broodtie keze.

‘Opa Stoffelmans hef gien monument,’ zeg Jaap Vrolijk. ‘Ik bedoel. Opa Stoffelmans hef gien herinneringstieken in het veen. Ik bedoel: gienien huuft hum te herdenken, op familie nao

bijkaans, maor ok zien leven en dood kan een veurbeeld weden. Ik zeg het niet goed. Ik kan de woorden niet vinden.’ Jaap Vrolijk schudt zien heufd.

Het liekt asof hij ontevreden is over zien haperingen, asof hij het stuur over zien zinnen kwietraakt. Bijkaans, bijkaans is dat ok zo. Bijkaans raakt de schienbaore samengang in zien heufd op de achtergrond. Bijkaans is hij aal minder in staot verband tussen zien gedachten te zien en te vertellen.

‘Veul mensen zult het gien goed idee vinden een verraoder een monument te geven. Nog veul meer mensen zal het niks uutmaken. Enkele lu kun ie metkriegen in joen veurstel veur markering van wat gebeurd is.’ Cécile Hoogendijk gef de kaders waar Jaap Vrolijk naor zocht.

‘In Emsland staot herinnerings van de Emslandkampen. Daor staot *Denkmale*

STANDVASTIG GEBLEVEN.
8-9-1944 GEFUSILLEERD
C.J. DE BERG-V.D. VLIJ
(ANNIE WESTLAND)
GEE. 1892
DS. L. TONWER MARRUM.
GEE. 1894

met ok de rol van de ‘foute’ Duutsers vermeld. De Duutsers ziet het kwaad van veurige generaoties, hun veuraolders, onder ogen. *Vergangenheitsbewältigung* is moedig en verstandig. Al zal het merakel weinig uuthalen, vermoed ik, om *nie wieder* te veurkommen,’ zeg Cécile.

Jaap Vrolijk zweg. Hij heurt uut de mond van Cécile wat hij zölf zeggen wuld had. Ze kent hum een beetie. Hij kent heur een beetie. Nooit genogt.

‘Wat had ie vertellen wuld?’ probeert Cécile vanneis. De strubben bint een huuskamer, de butenwereld is deur het smalle bossie te zien, asof gerdienen op een kier staot.

‘Wil ie nog een broodtie?’ vrag ze.

‘Wat zul ik zunder joe...’ Jaap Vrolijk bet in zien tweede broodtie keze. Spreken huuft niet meer. Zinnen huuft hij niet meer aof te maken.

‘Te bedoelt?’ zeg Cécile. ‘Wat bedoel ie?’

‘We. Ieë. Ikke.’ Jaap Vrolijk dreit zien stotternd heufd naor het verzetsmonument.

‘Ien van oens tweiën vertrekt as eerste,’ zeg Cécile opgewekt. Ze rits de tasse dichte. De overbleven broodties bint veur later. En twee appelmeisies. Nee, ze legt gien hand op de knei van Jaap. Nee, ze slat gien arm om zien scholder. Nee, ze is gien troosteres der bedroefden. Elke anraking lat de woordenstroom stoeken, of verlegt bekentenissen naor een vertrouwd veld dat niet wieder giet as *Ik hold van jou*, of een ander vörm van zölfmedelieden. bijkaans holden ze van mekaor nao meer as viefteg jaor bij mekaor. Bijkaans. *Holden van* is een warkwoord dat spaorzaom luudklinkend

in de openbaorheid kommen mag; hef ze van Jaap leerd, bijkaans hef Jaap het van heur leerd, of van een ander. Bijkaans is hij van gedachten veranderd.

‘Zit joe dat dwars? Zit de natuurlijke loop der dingen joe dwars? Waor heb ie angst veur?’ Toch niet veur de dood? had ze zeggen wuld; die woorden holdt ze binnen.

.....Is het nog meugelijk om gien fatalist te weden, nao al disse gebeurtenissen? maor wie wet zeker of hij argens van overtuugd is of niet? Hoe vaak holden wij niet veur een overtuging wat allent maor een bedrog van gevuulens of een misvatting van het verstand is....

Ik geef der de veurkeur an overal an te twiefeln, die neiging huuft een mens overigens niet minder resoluut te maken, intiegenderdele, – wat mijzölf angiet, ik gao altied ergens met meer moed op af as ik gien weet heb van wat me te wachten stiet, wat argers as de dood kan der niet gebeuren – en de dood is onvermijdelijk.

Lermontow in *De Fatalist*, 1840

‘Nee,’ zeg Jaap Vrolijk, ‘maor bijkaans bedoel ik ja.’

‘Sterven is een warkwoord,’ zeg Cécile. ‘Dood is een zölfstandig naamwoord, net as landschap.’

Jaap knikt.

‘Mien jongen toch,’ zeg Cécile. Ze veg krummels van zien lippen.

VII.

Ze wandelt tegen het verkeer in over de Peesterweg. Op de brugge over het Oostervoortsche Diep wacht Cécile op Jaap die, as het liekt, een last met hum metdrag en heur wandeltempo niet bijholdt. De smalle beek, met onbekende bron in de buurt van Smilde – op het Drents Plateau – hef stroomopwaorts vistrappen. Een tiental drempels op een riego. Vissen kunt, as ze dat wult en as ze de weg vinden kunt, hogerop veur nakomelingen zörge. De oevers bint overwoekerd. Gras, riet en kruden verkleuren naor geel en bruun. An de randen gef zuring rooie accenten an het landschap. Over het Westerseveld redt een trekker met een wagen vol eerpel. Het rooitied is begund. Sukerbieten kriegt een leste kans om deur te gruien; eerst gaot de eerpel de grond uut. Bij de aofslag naor Peest keurt een boer zien lelies, vol in het loof, zunder bloemen.

24

‘Wul ie rusten?’ vrag Cécile. Ze wes naor de picknicktaofel op de viersprong.

Jaap Vrolijk kek kört naor Cécile, verlegt zien blik naor de jonge man in het lelieveld. Hij wul een opmarking maken over vergiftiging van het land. Lelies gruit enkel in een bodem zunder vraot deur insekten. Jaap Vrolijk wul zeggen dat de wereld naor de knoppen giet, en ok weer niet. Hij wul zeggen dat hij zien greep verlös op de natuurlijke loop der dingen.

Hij wul zeggen dat hij de natuurlijke loop der dingen, zien aftakeling, teloorgang van lichaam en geest niet bij holden kan.

‘As het an mij lig,’ zeg Jaap Vrolijk, ‘as het an mij lig, loop ik liever wieder. We bint nog niet op de helfte. De tweede helfte duurt altied langer.’

Ze wandelt over vals plat van de lichtglooiende weg. Er is zowat gien verkeer, op groepies scholieren nao. Weerom uut Assen, traog trappend.

onderweegs met mekaor grappend en grollend. Nao schoeltied is het tied veur verkenning van mekaor. Jongens en wichter. Jongens en jongens. Wichter en wichter.

‘Disse bosrand was een opstelplaats veur jagers,’ zeg Jaap. ‘Hier stunden vliegtugen in verschoel.’ Hij wes. ‘Niets meer van te zien.’

‘Nee, niks meer van te zien,’ zeg Cécile. ‘Niet alles huuft zichtbaor blieven. Sommige zaken kun ie beter rusten laoten.’

Ze kek naor de lichtbeugen man twee passen veur heur. Vanaovond, morgen bijkaans zal ze zien nekhaor votscheren. Hij zöt zölf niet hoe onverzörgd die vlassige sprieten liekt. Ze wet dat het hum niks uutmaakt. Bijkaans, denkt ze, is het niet meugelijk het verleden rusten te laoten. Bijkaans is het niet meugelijk wied vot te blieven van de eigen geschiedenis. Niet dat het verleden aal op de eerste riego zitten huuft, dat niet, maor aofkomst en veurvallen telt bij mekaor tot wat ik now bin, denkt ze. Ok al kan ik de onderscheiden elementen niet aal herkennen. Overal bint draoden met mekaor verbonden, de iene draod wat dikker as de ander, de ien wat gladder, de ander wat roeger. Elke stap, elke handeling trilt nao in het spinnenweb waar ik me op beweeg. Met Jaap.

VIII.

Nao de veurmaolige brandweerkazerne maakt de Oude Norgerweg zowat een haakse bochte naor rechts en giet de weg over in de Schaapdijk. In de bochte giet naor links een gravelpad naor een aolder monument; de Lebbestaok. Zu'n driehonderd jaor leden is op disse plek – een kilometer richting Assen – het lief van een dooie vrouw vunden. Vrouw Lebbe. Ze lag op de grens van de marke Peest en de marke Tynaarlo. Gieniend wol zuch over het lijk ontfermen. Elk wees naar de ander. Na veul gepraot nam de marke Tynaarlo de verantwoordelijkheid. Het liek lag op heur grond; vanaof die dag markeerd met een staok; de Lebbestaok.

26

Vanaof Peest komp met hoge snelheid een meer as manshoge trekker met anhangen.

'Kiek uut.' Cécile trekt Jaap bij zien scholder de barm in. De boer liekt verontweerdigd. Vrömd volk op zien pad. Gravel en zand stöf alle kanten op. Het vliegveld was op disse plek verstevigd met puun uut Rotterdam. Niet dat het veul hölpn hef. De *Scheinflugplatz* bleef te nat.

Op de plek van het vliegveld grazen koeien. De grond was te nat, ok drainage huulp niet om een volweerdig vliegveld van de *Fliegerhorst* te maken. Nao erkenning van de mislukking is de grond ploegd en in *Landwirtschaft* veranderd. Enkel bij dreug weer, nao een regenbui, is de plek van de startbanen te zien. Het puun dreugt een beetie sneller as de zwarte bouwvoor.

In het *benzinebossie* wierderop bint tussen de bomen en struken de geulen nog zichtbaor. Daor lagen vaten met brandstof veur Fieseler Fi 156 Storch en Junkers Ju 52/3m-Wulff.

'Daor,' zeg Jaap, hij wul geern weten laoten wat hij lezen en heurd hef, ok al vertelt hij Cécile gien neis, 'daor stiet het seinhuusie.' Hij wes naor een klein huus achter de iesbaon. 'Het was de verkeerstoren van het vliegveld, maor het mocht der niet uutzien as een verkeerstoren. Het hiele schijnvliegveld, met alles derop en daran mus op een *Landwirtschaft* lieken, een boerenbedrief.'

Jaap Vrolijk dreit zuch om. 'Daor is de achterkant te zien van de knienenfokkerij. Dat waren de schuren veur de angora-knienen.'

'Veur de wol,' zeg Cécile. 'Mooie wol veur jassen. Knienenwol.'

LEWISTOWN
MAINTENANCE
DIVISION
1000 N. 10TH ST.
LEWISTOWN, PA 17033
(717) 397-1234

Ze laot het generatorhuusie, wiederop in de straot, rechts liggen. Daor is een bed-and-breakfast in onderbracht met de naam Seinhuusie, dat klinkt vrundelijker as generatorhuusie.

De Zuidveldigerweg markeert de noordkant van het schienvliegveld. De leste rij wonings an de rand van Peest ziet er verwaorloosd en uutleefd uut. Het waren boerenschuren van de *Landwirtschaft*. Keffende honden staot met de veurpoten tegen de omheining.

‘*Warte für die Hunde*,’ grapt Jaap Vrolijk. Hij hef het niet op honden, niet op grote, niet op kleine hondties.

‘*Du hast Angst?*’ speelt Cécile het woordspel met. ‘*Du fürchtest Hunde. Nicht Wahr?*’

‘*Jawohl*.’ Jaap slat zien arm om de middel van Cécile. ‘Ik las dat angst veur honden veurbijgiet as ie honden knuffelt.’ Jaap trekt Cécile dichter naor zuch toe.

‘Te zulden met mensen een begun maken kunnen,’ zeg Cécile. ‘Leer mensen knuffelen. Gewoon een hand op een onderarm, een arm om de scholder. Ie bint een lieve man, maor bijna gienien die dat wet.’ Ze zoent de rug van de hand van Jaap, maakt een lichte kneibuging en zeg: ‘Laot maor. Ie huuft gien allemans vriend meer weden.’

‘Dit is het Rozenlaantie,’ zeg Jaap. Hij zoent zien hand op de plek van de aofdruk van de lippen van Cécile. Haaks op de Zuidveldigerweg, geliek veur het pompstation met de naam *Vossehol*, giet een boerenpad naor het Westerveen, het bossie dat onder intimi, en dat bint alle bewoners van Peest en omstreken, bekend stiet as Hitlerring.

Rechts an het Rozenlaantie staot beuken met gladde stam. Roodbruun blad in de volle krunen. Links van het pad stiet lage begruüing van struken en wiederop een jong bossie met een smal wandelpad. De keuken annex filmzaal en de barakken veur soldaten bint hier verdwenen. Vlak veur de T-splitsing met een bank veur wandelaars staot rozenbottelstruken.

‘Ik zul wel iens een verhaol lezen wullen over romantiek rond de *Fliegerhorst*,’ zeg Cécile. ‘Oorlog is niet altied haat, ok liefde en passie doet met. Hoe heette die commandant van het vliegveld ok al weer?’

‘Erich Stoffregen. Die jongkerel heette Erich Stoffregen. Net twintig. Hiel jong.’

‘Vast en zeker een knappe jonge Dutser. Vast en zeker geliefd bij een wichie uut Peest, Norg, of van wieder. Romantiek in tieden van oorlog. Mooi

onderwarp veur een roman.’

‘Of veur een toneelstuk,’ zeg Jaap.

‘Lokatie-theater,’ zeg Cécile ze giet op het bankie zitten. ‘Mooi onderwarp veur de PeerGroup. Wul ie een appelmeisie? Ik heb nog een appelmeisie veur joe.’ Ze ritst heur rugzakkie lös.

‘In Norg was de Bloedgroep actief,’ zeg Jaap. ‘Heulers met de bezetter. Niet elkenien was ongelukkig met de inval van de oosterburen. Nogal wat Nederlanders, ok in disse regio, hebt metdaon met de bezetter. De bezetter had oog veur het Volkseigene, de eigen taol, de afstamming. De bezetter stun welwillend tegenover het gebruik van de Drentse taol, het Nedersaksisch dialect. De Bloedgroep uut Norg had ienige naam in de oorlog en daornao ok.’ Jaap Vrolijk nemp een hap uut het appelmeisie. Krummels valt op de grond en op zien bovenbienen.

‘Een romance tussen Erich Stoffregen en een dochter van een N.S.B-er kan een mooi scenario leveren; met de dochter ongelukkig over de keuzes van heur va, zukswat.’ Cécile strek met heur hand de krummels van Jaap zien boks. ‘En de dochter redt onderdukers deur heur contact met Erich Stoffregen. Die jongen vergist zuch zogenaomd in het adres as

hij onderdukers moet oppakken.’

‘Klinkt goed veur een plot,’ zeg Jaap, ‘maor commandanten pakken gien onderdukers en gien Joden op, dat doet Nederlandse metlopers.’

‘Maak van het maagie een keuningin,’ zeg Cécile. Ze gniest.

Jaap Vrolijk giet staon. ‘Kom laot we gaon,’ zeg hij.

Jaap Vrolijk dacht an zien va, Broer Vrolijk, an zien moe, Annie Stoffelmans; ok bekend as Annie Wellink, en as Annie Vrolijk. Opa Stoffel Stoffelmans was zo’n foute Nederlander. Opa Stoffel Stoffelmans, met Duutse veuraolders as veul mensen uut disse provincie, haalde zien gram deur met de bezetter te heulen. En wat die gram was; gieniend kan het vertellen.

Cécile ritst de rugzak dicht.

IX.

‘Dit pad,’ Jaap wes vanaof de bank bij de T-splitsing in de richting van het café an de Hoofdstraat, ‘heette Von Richthofenstraße. Wegen, straoten, paden kregen de naam van beroemde Duutsers. Zo was der naost een Göringstraße, een Von Richthofenstraße. Manfred von Richthofen (der rote Baron) was een verdienstelijk jachtvlieger uut de Eerste Wereldoorlog. Het pad eindigt bij café de Jagershof. Wul ie daor naor de wc?’

Cécile wul de wandeling aofmaken. Ze knikt naor het pad linksaf. Nog gien honderd meter tot de ‘ringweg’ rond het water.

30

‘Dit is de Hitlerring. Volgens mij bedoelden ze, de Duutsers, het pad rond de viever,’ zeg Jaap.

‘Eigenlijks Ringstraße,’ zeg Cécile.
‘Eigenlijks Hitlerringstraße.’

De Hitlerring is een licht ovaal grösland, niet veul groter as 100 bij 200 meter, achter een vredeing, een boerenhekwerk, en draodafrastering. In het grösland met enkele solitaire bomen loopt drie ezels en een tiental schaopen. Verdiept in het weiland is een waterbassin met lage struken op de steile oevers. Op het eerste oog is het water zowat niet te zien. Van bovenaof liekt de vörm van het waterbekken op een vliegtuug, of, met nog meer fantasie, op een hakenkruus. In de oorlog diende het bassin as opslag van drainagewater dat vanaof het vliegveld in de viever pompt weur. Tegeliëks was de viever een reservoir veur bluswater. An de uutenden van de ‘vleugels’ en de

‘romp’ bint betonnen putten te vinden; de overloop van de viever. Omwonenden hebt het aover Hitlerring zunder dat het woord een negatieve klank hef.

‘In 1983 hef de gemeenteraad besleuten dat de naam Hitlerring niet meer van toepassing is,’ zeg Jaap. ‘Dit bossie met waterbekken heet now Westerveen.’

‘Sociologisch bekeken,’ zeg Cécile, ‘is dat hiel interessant; die naamsverandering.’

‘Niet enkel “Sociologisch bekeken,” zeg Jaap. Hij herkent zien stopwoordtie uut zien warkzaam leven an de universiteit. ‘Bijkaans is het tied om die naamsverandering terugge te dreien. bijkaans is het tied om de geschiedenis van disse streek in beeld en in taol zichtbaor te maken. Bijkaans is het goed om de geschiedenis van de regio niet vot te stoppen, maor zichtbaor en kenbaor te maken.’

‘Bijkaans,’ zeg Cécile. ‘Bijkaans.’

Jaap Vrolijk leunt met zijn ellebogen op de eiken balken van de vrede. In het zwarte water drijven eenden bedaard, maar schichtig, heen en weer, op weg naar nargens. Het broedseizoen is allang voorbij. Eerst komt de winter. Bijkaans is de veur disse watervogels een neiseizoen. Bijkaans niet. Niet enkel de menselijke natuur is wreed.

‘Kom,’ zeg Cécile, ‘as we dit opstappie neemt klimt we over het hek.’

Onder die spar zie ik een bankie met uitzicht over het water. Hold ie mij de hand vast.’

‘Taol,’ zeg Cécile as ze op de bank zit, ‘is schuldig en onschuldig tegelieks.’ Ze wacht tot Jaap met zijn rug tegen de leuning van de bank zit.

‘Als der iene is die dat wet, bin ie dat.’ Gien spoor van cynisme, ironie en van sarcasme. Cécile is promoveerd op taol. *Regiotalen en betekenisverschuivingen in een veranderende context*. Heur proefschrift beschreef veranderings van woordbetekenissen in regionale taolen. Naost opmerkelijke trivialiteiten as frequenties van verkleinwoordties en gebruik van verkleinwoordties bij vrouwenamen – Lammechien, Geesie, Albertie – lat ze zien dat woorden uut de

woordenschat verdwient as de context verandert. Verscheiden termen uut de landbouw en uut de natuur heurt al tot de archaische woordenschat as gevolg van verdwining van *gerak*, van gereedschap; een *teems* is een filterdoek veur melk, bovenin een melkbus. Melkbussen bint enkel nog as paraplubak te vinden, de *teems* is verdwenen uut de vocabulaire. Ok in architectuur verdwienen vertrouwde woorden. Een *bossem* is een schoorsteenmantel. In neibouw met vloerverwarming mist een kachel in de kamer; de *bossem* is verdwenen. Een enkele streektaoldichter kent nog een *gieteling* – nachtegaal – en *swalvies* – zwaluwen –.

Naoberschap was een ongeschreven stelsel van verplichtings, een uitgebreide mantelzorg in de buurtschap. In de regiotaal leeft *naoberschap* as romantisch

arfgoed, het dwingende karakter is uut het woord verdwenen. En dat is ok zo veur *mandieligheid*; gemeinschapszin. Wie niet metdeed wachtte uutstoting uut de gemeinschap; die verplichtende context past niet langer in de moderniteit.

‘Nedersaksisch is een echte taol,’ zeg Jaap. ‘Miljoenen mensen spreek verschillende varianten tot wied in Denemarken en Polen. Ze verstaot mekaar, ondanks de diversiteit in uutspraak, woordgebruuk en zinsbouw.’

‘Elke taol is een echte taol,’ zeg Cécile. ‘Sommige mensen mient dat enkel journaaltaol het echte Nederlands is. Taol met een Randstedelijk accent; het ienige goeie. Zo kun ie der tegenankieken. De dagelijkse gebruikstaol verschilt van de standaardtaol. Zo heurt het ok. As ik met joe praot gebruik ik woorden uut mien kindertied; woorden onbekend of zeldzaam in de standaardtaol. As ik met mijn moe sprak, gebruikte ik Grunneger woorden van het Hogeland. En ie, as ie met joen moe spraken, heurde ik Drentse woorden en Drentse zinswendings. In Vlaanderen heet dat verkavelingsvlaams; een tussentaol tussen academisch taolgebruuk en de taol van het platteland.’

In Drenthe, en ok buten de regio, ok in andere streken van het Nedersaksisch taolgebied bint vechters veur echt en authentiek Drents, Gronings, Sallands, Westerketiers, Stellingwerfs en Plattdeutsch. Maor echt en authentiek is veurbij. In alle talen. Zölfs in Indonesisch maakt oer-Nederlandse woorden plek veur Engelse woorden. In het Nederlands en Nedersaksisch maakt dialectwoorden plek veur Engelse woorden. Zo heurt het

ok. Het neie vervangt het aolde as het neie beter uitdrukt wat iene zeggen wul.’

‘Ik heb hiel goed verstaot wat mien moe tegen me zee,’ zeg Jaap Vrolijk, ‘maor achternao denk ik dat ik heur niet aal begrepen heb. Eigenlijs heb ik mien moe nooit kend.’

‘Dat heurt ok zo,’ zeg Cécile. ‘We begriep mekaar omdat we met mekaar afsproken hebt dat we mekaar begriep.’

Cécile Hoogendijk lat zuch niet in heur betoog onderbreken.

‘Victor Klemperer, een Duutse taolkundige, hef de taol van het Derde Riek onderzocht. Hij hef angeven hoe in de oorlog, tiedens de bezetting, in de kampen, op straot, in de pers, de woorden van betekenis veranderden. Ontmenselijking van Jeuden, zigeuners, homoseksuelen, van “vijanden” van het volk kreeg vörm deur woordkeuzes; ratten, kakkerlakken, paupers, ongedierte.’ Cécile vertelt geern over heur inzichten, ok as Jaap Vrolijk ze al eerder heard hef. Elke vertelling levert heur neie nuancerings en verdieping van heur overtugings.

‘Vroggere helden as Jan Pieterszoon Coen, Piet Hein, Van Heutz, verworvenheden uut oenze geschiedenis as de VOC en ontdekkingsreizen van oenze zeevaarders, overwintering op Nova Zembla, overwinning van de Zilvervloot en de zegetocht op de Theems. Heldendaden om groots op te weden. In de loop van de ieuwen verandert de context, de inhoud van de woorden verandert met, of niet. Trots verdwient. Trots verandert in schaamte.’

‘Zwarte Piet,’ zeg Jaap.

‘Oenze Zwarte Piet,’ zeg Cécile met naodruk op oenze, ‘was een kindervriend, een bij toeren angstanjaogende kindervriend.’

‘Ik was banger veur Sinterklaas as veur Zwarte Piet,’ zeg Jaap. ‘Ik weet nog wie de Sinterklaas was; bij wie ik op de knei zitten mus.’

‘Nou?’

‘Ik zeg het niet. Het döt er niet meer toe.’

Cécile lat zuch niet afleiden deur het ziedspoor met kinderleed uut wat een vorig leven liekt te weden.

‘De Hitlerring,’ zeg Cécile, ‘de naam van het pad is afleid van de leider van het Derde Riek. Besmet.’

‘Terecht?’ Jaap holdt zien mening veur hum. Hij daogt Cécile uut om een toelichting te geven.

‘Veur sommigen terecht, veur anderen onterecht.’ Ze holdt heur buskruut dreug. ‘De naamgeving lat zowat elk onverschillig,’ denk ik. ‘De oorlog is te lang leden, veur veul lu, om zuch nog druk te maken over namen en over mensen die ze niet kennen.’

‘Dat weet ie niet.’

‘Dat weet ik niet.’

‘Standbeelden van zeehelden verdwient. De helden blikt tirannen, moordenaars en bezetters. In sommige landen staot veural standbeelden van vorsten en generaals. In andere landen ligt de naodruk op de slachtoffers van oorlogen.’

Met de verdwiening van de standbeelden raakt oenze veurolde, en ok oenze eigen karaktertrekken uut zicht.

Wij hadden die rol van tiran ok kunnen hebben,’ zeg Jaap.

‘Beter om de standbeelden staon te laoten,’ zeg Cécile.

‘Denk ik.’

‘Markering van de schienvliegvelden past ok in joen filosofie; maak joen landschap zichtbaor in beeld en in woord. Laot zien waor ie vot komt. Bijkaans kun ie een verzuuk an de gemeente sturen, of an wie dan ok. Norg kent vast en zeker een historische vereniging. Bijkaans wult ze het veurtouw nemen om de schienvliegvelden in het landschap zichtbaor te maken.’

‘Wie wet,’ zeg Jaap.

‘Oens arfgoed,’ zeg Cécile.

‘Wie wet.’

‘Weet ie,’ zeg Cécile die een aorzeling heurt. ‘Zolang joen landschap veur mij zichtbaor is, is het goed. De wereld redt zuch wel zonder joe. Het landschap is onverschillig.’

‘Maor ik niet. Ik ben niet onverschillig.’

‘As ie eerder vertrekt as ik,’ zeg Cécile, ‘richt ik een monument veur joe op. Hoe liekt joe dat?’

‘Samen uutstrooid in het Oostervoortsche Diep, of samen in een langgraf op een natuurbegraafplaats, dat liekt me wel wat.’

‘Deal.’

XI.

‘Of schrik ie?’ zeg Cécile.

Jaap glimlacht. Hij stiet te trillen op zien benen.

‘Ik schrok,’ zeg hij. Hij legt zien hand op de onderarm van Cécile. De ezel die stillechies dichtbij kommen was en hum onverwacht in de nek aosemde blef op armlengte van hem staon.

‘Laot we gaon,’ zeg Jaap. ‘We gaot.’

38

Zeuven paden leidt vanaof de Hitlerring naor buten het bossie met waterpartij. Jaap en Cécile vervolgt heur pad over de Veldweg richting de Hoofdstraat.

‘De bunker gaot we niet meer bekieken.’ Cécile wes naor een kronkelig bospadtie.

‘We hebt nog een lange weg te gaon.’ Jaap kek bezied. Hij wacht op “Wat bedoel ie? Hoezo?”.

Cécile glimlacht. Ze antwoordt niet.

Bij de kruusing van de Veldweg met de Hoofdstraat, plaotselijk bekend as De Wacht, slaot ze rechtsaf. De Wacht was de toegang tot het vliegveldterrein. Honderd meter richting Peest stiet een dubbel woonhuus achter een grösveld.

‘Dat was de *Vermittlung*,’ Jaap knikt naor een statig gebouw tegen de bossies van de Hitlerring. ‘De verbinding tussen

Fliegerhorst Norch und die Heimat. De telefooncentrale.’

‘Mooie plek om te wonen,’ zeg Cécile.

‘Ik vraag me aof hoe het is om in een gebouw te wonen met zu’n geschiedenis.’

‘Zu’n gebouw is onschuldig,’ zeg Jaap.

‘Maor toch,’ zeg Cécile, ‘op de weg tussen Norg en Langelo stiet een huus dat in gebruik was bij de bezetter en bij de Bloedgroep Norg. In dat huus is marteld. Zul ie der wonen wullen?’

‘Waor we now woont bevalt me prima. Ik huuf niet meer verhuizen.’ Jaap Vrolijk ontwiekt een antwoord. Ik verhuus nog ienmaol, denkt hij. Ze wandelt verder naor Peest.

‘Een oorlogsmonument,’ zeg Cécile.

‘Ik wul dat monument zien, now we toch in de buurt bint.’ Ze wandelt langs

een boerderij en komt
vanneis op de Hitlerring.
An de Ringstraße stiet een
granieten plaot met een
gedicht van Jannie Boerema
in de taol van Norg en
omstreken. Natuur, bos,
regen as metaforen veur
verzet, dood en oorlog.

‘Gien verkleinwoordties,’ zeg
Jaap.

‘Veul droefenis,’ zeg Cécile.
‘Oorlog giet nooit veurbij.’

‘Had ie aans dacht?’ zeg
Jaap.

‘Ik hold van literatuur.
Gedichten lees ik geern, dat
weet ie,’ zeg Cécile, ‘maor
wat ik mis, en as ik dat
lange blief missen, lees ik
niet verder, is een positief
ende. Ik lees geern een
optimistisch vervolg. En,’
lat ze volgen veur Jaap zien
dooddoener kan uitspreken,
‘en ik bin niet op zuuk naor
“En ze leefden nog lang
en gelukkig”. Het slot mag
ok weden “En ze stierven
met een glimlach op hun
gezicht” of zoiets, maor dan
poëtischer uutdrukt.’

Het regent

en de regen is de verbinding

tusken de zwaore wolken

en het zwaarte waoter van de Hitl

Een haakenkruus, een filigram

een waotermaark van bloed en prik

zo steeit het tusken ons

de allerleefste kent, bekent gien kle

Wiederop de leegte van de es

een boom liekt op seldaoten

een ianner teegen de vaole lucht. Dit

XII.

‘Hier woont Harm en Roelie Soegies.’ Jaap wes naar een Saksische boerderij an de brink in Peest. ‘Beroemd chroniqueur van het leven rond Peest.’

‘Ik ken hem niet,’ zeg Cécile, ‘ik heb nooit wat van hum lezen. Waor schref hij over? Ken ie hum?’

42

‘Soegies schref over daogelykse zaaken. Hij kent de volksaard. Hij wet hoe de zanddrent zuch gedrag. Wat ik veural van hum ontholden heb is een uuttdrukking die ok op de oorlog van toepassing is. “De Drent vergef alles, maor verget niets.” De ‘foute’ Nederlanders konden nao de oorlog gewoon metdoen met het daogelyks leven, maor as het erop ankwam.... niks is vergeten.’

‘Turf, jenever en achterdocht.....,’ zeg Cécile.

‘Die uuttdrukking gold veendrenten, mensen uut de Zuidoosthoek. Turfgravers in het Bargerveen....’

‘Joen familie....’ zeg Cécile.

‘Feiten liegt niet,’ zeg Jaap, ‘en,’ lat hij volgen: ‘En stereotyperingen bint hardnekkig. Gelukkig bestiet dé Drent niet meer. We bint allemaol unieke individuen.’

Oens echtpaar stek de straot over en nemp het boerenpad richting het Noordscheveld.

‘Ik bin nazaot van een zanddrent en een veendrent, as ik die clichés gebruiken mag. Maor eigenlieks heb ik mien aolders en veuolders nooit kend.’

‘Dat heurt zo,’ zeg Cécile.

‘Ik kan me niet herinnern dat ik ooit met mien va lacht heb. Broer Vrolijk was gien vrolijke man, ondanks zien naam. Ondanks mien naam.’

Cécile Hoogendijk zweg. Ze wandelt achter heur man an. Het pad bög naor links. Een lange laan lig veur heur. De Langestraat, maor langer as een kilometer is het pad niet. Kleine zaken bint al snel hiel groot in een regio van bescheidenheid; in het land van dubbelties en kwarties. Een regio vol van verkleinwoordties in spreektaol en in

literatuur. Cécile
wet dat Jaap naor
tegenspraak vist.
Hij wul heuren
dat hij, ondanks,
of juist dankzij
zien naam wel een
vrolijke man is.
Jaap is gien vrolijke
man. Ze kan zuch
niet herinnern dat
ze ooit uutbundig
met hum lacht hef.

‘Ik kan me hiel
weinig van mijn
jeugd herinnern,’
zeg Jaap.

‘Dat heurt zo,’ zeg
Cécile. ‘Belangriek
is prettige zaken
te herinnern. En,’
lat ze volgen: ‘als
ie gien prettige
herinnerings hebt,
kun ie ze maken.’

Op de viersprong van zandpaden bög de route linksaof naor het oosten. Jaap blef staon en wes naar het westen.

‘Daor,’ zeg hij, daor an het ende van het pad lig het Franse bossie. De mensen hier zegt ok wel parachutistenbossie.’ Hij legt zien hand op de scholder van Cécile en wes met zien vrije hand richting ondergaonde zun.

In de naodaogen van de oorlog prebeerden geallieerden verwarring te zeien deur achter het front groepies soldaten te droppen, miest Fransen. Een groepie van zes Fransen landde daor, bij het Franse bossie, in de nacht van 7 op 8 april 1945. Operatie Amherst was gien groot succes. Bij Huus ter Heide bint verscheiden soldaoten sneuveld. Ze belden an op het verkeerde adres. Ien van de gesneuvelden was een Syriër in Franse dienst. Over die Syriër, die veur oens sneuveld is, hef Frank Westenbrink een liedtie maakt, in het Drents.’

De Syriër Ibrahim Azem
Veur hum zing ik dit requiem
En veur soldaot Pierre Valayer
Die hoopliik rost ien vree
Marcel Leveque, Pierre Bevalot
Robert Spina, Jean Munch en zo
Ien Zeyerveld een monument
Gien Drent hef ze ekend

Hij was een Fraans parachutist
De oorlog was zowat beslist
Ien’t grote vliegtuug droomde hij
“Nog even, dan is’t veurbij”

refrein:

‘t Was tien april, een lentedag
Hij wus niet iens waor Drenthe lag
Hij vocht hier simpel op bevel
Hij haatte dizze oorlogshel
Hij haatte de paradepas
Hij wol dat e ien Damascus was
En hij was bange

‘Interessant,’ zeg Cécile.

‘En een refugée uut Limburg, onderbracht bij de aolders van Harm Soegies, de boerderij waar we langs lopen bint, ontmoette tiedens een aovondwandeling met heur vrijer de parachutisten.’

‘Hoe weet ie dat allemaol?’ vreug Cécile.

‘Van oenze chroniqueur uut Peest. Hij schreef derover in de *Norger Courant*. Zien columns bint bundeld in twee boeken met levensverhaalties; ok over oorlog en over foute Nederlanders, ok over taol en dialect. Wat veur joe. As ie nog tied en zin hebt.’

Oens echtpaar kruust het Oostervoortsche Diep. In de aovondschemering dreumt vief koeien in de uuterwaarden. Het stroompie is krap een meter breed. De brede oevers bint begruid met gras, pitrus, zuring en planten met een eigen naam in de eigen taol. Het pad löp langs de westkant van het Noordscheveld. De Negen Bargies steekt aof tegen de aovondlocht. Een hooglander hef het riek allent. As de stier van Europa heft de hooglander de kop.

De cirkel is rond. De wandeling is weerom bij het begun. Stille heerst over de heide.

Jaap slat zien arm om de scholder van Cécile.

‘Wat mooi dat we dit, ik bedoel, dit land, dit leven, disse geschiedenis, disse zinnen, disse woorden samen met mochten maken.’ Jaap kreg traonen in zien ogen.

Zweden nuumt dit *ensamhet*; niet eenzaam, maor ontspannen en in gezelschap van prettige gedachten, met joezölf in de natuur.

‘Het is goed jongen,’ zeg Cécile.

‘Wat fijn dat we nog aal goeie gesprekken met mekaar hebben kunt.’ Jaap wref met de rug van zien vrije hand over zien ogen.

Op weg naor het paviljoen, veurbij het wandelpad naor Donderen, reikt Cécile Hoogendijk heur rugzak an Jaap Vrolijk. Jaap Vrolijk zet de rugzak naost zuch op het schelpenpadtie. Cécile Hoogendijk stapt, heur kneien hoog optrokken, tussen de struken deur naor varens en *underwood*. Jaap kek naor links. Jaap Vrolijk kek naor rechts. Hij knikt. In het bos hurkt Cécile Hoogendijk tussen de struken.

Nawoord

Deze literaire wandelgids maakt deel uit van mijn roman *De loop der dingen* (werktitel). De roman verschijnt naar verwachting april 2019. Wie mijn roman wil lezen kan contact met me opnemen.

Op YouTube staan twee films met beelden van deze literaire wandeling. Kanaal: Ter Verpoozing; ook te bereiken via mijn website.

PODCAST. Dit boek is te beluisteren. De audio-bestanden staan op mijn website. De kaarten van beide wandelingen zijn in dit boek opgenomen.

Informatie is gebaseerd op diverse websites en op het boek van de Historische Vereniging Norch: *Schijn bedriegt... Duits vliegveld bij Peest: dure mislukking voor vriend en vijand.*

Het ontstaansproces van dit boek en van *De loop der dingen* is in detail te lezen in mijn *Kroniek 2018* (als pdf op mijn website.)

Dit boek is ook in het Nederlands, Engels en Duits verkrijgbaar. Een Franse versie staat op stapel.

Literatuur o.a.:
Diep geworteld, Keur&Keur. (Uitgave van Ter Verpoozing. Peize)
What is landscape? John R. Stilgoe.

Bargerveen, grenzeloos groeiend SBB.
LTI, Victor Klemperer.

Enkele termen verklaard

Achterna: achteraf

Bedappern: moedig zijn, inhouden

Mandielig: Gedeelde rechten en plichten

Naoberplicht: Stelsel van mantelzorg / burenhulp

Vreding: houten afrastering bij boerderijen

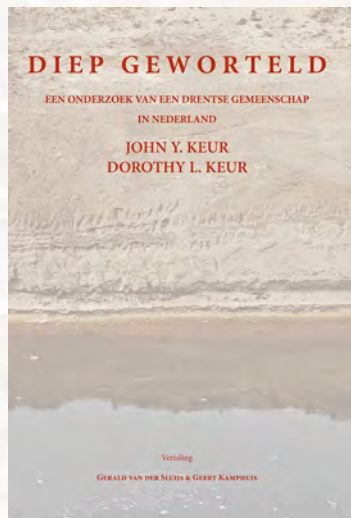
Rural areas: Plattelandsgebieden

Dissipative influences on minorities: verdwijnende invloeden op minderheden

Influence of landscapes on well being of local folks: invloed van landschappen op het welzijn van de lokale bevolking

ITS A BLUE WORLD THAT SURROUNDS US.
Mijn associatie: het bestaan is absurd. Dat de mens, de planeet en het heelal bestaan is onbegrijpelijk. Ons bestaan is een wandeling tussen twee eeuwigdurende stiltes.

www.gerardstout.nl
gerardstout@kpnmail.nl

<https://youtu.be/GWoATsjtNiM>

LANGELO

PREEKSTOEL *

Fietspad

Osbroeksweg

Oostervoorsche Diep

Roeghoornweg

Fietspad

ZANDA GRAV

VERZETSMONUMENT *

Nr 58

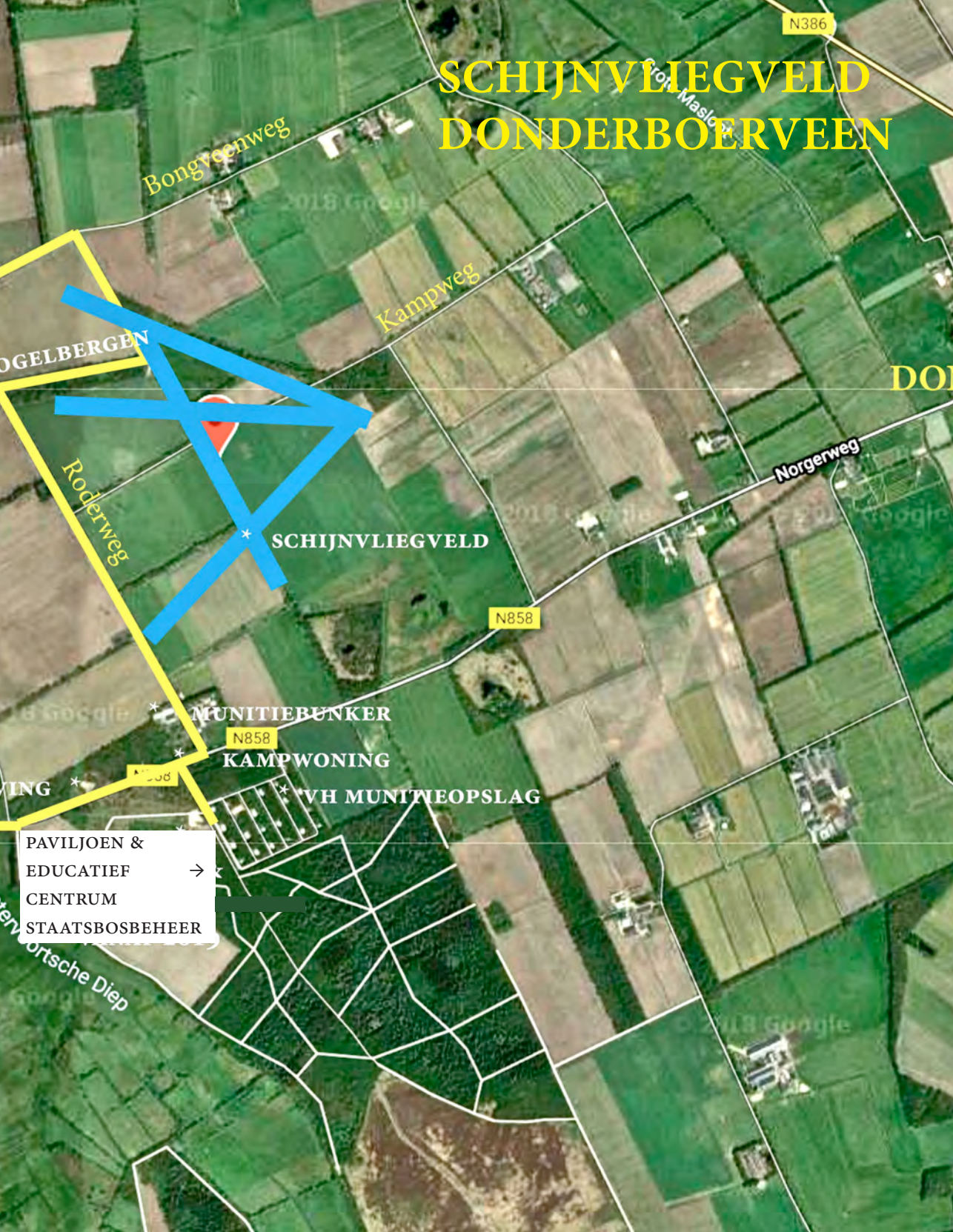
Donderseweg

NORG

N858

N373

SCHIJNVLIEGVELD DONDERBOERVEEN

N386

Bongveenweg

Kampweg

Norgeweg

OGE LBERGEN

DO

Rodierweg

SCHIJNVLIEGVELD

N858

MUNITIEBUNKER

N858

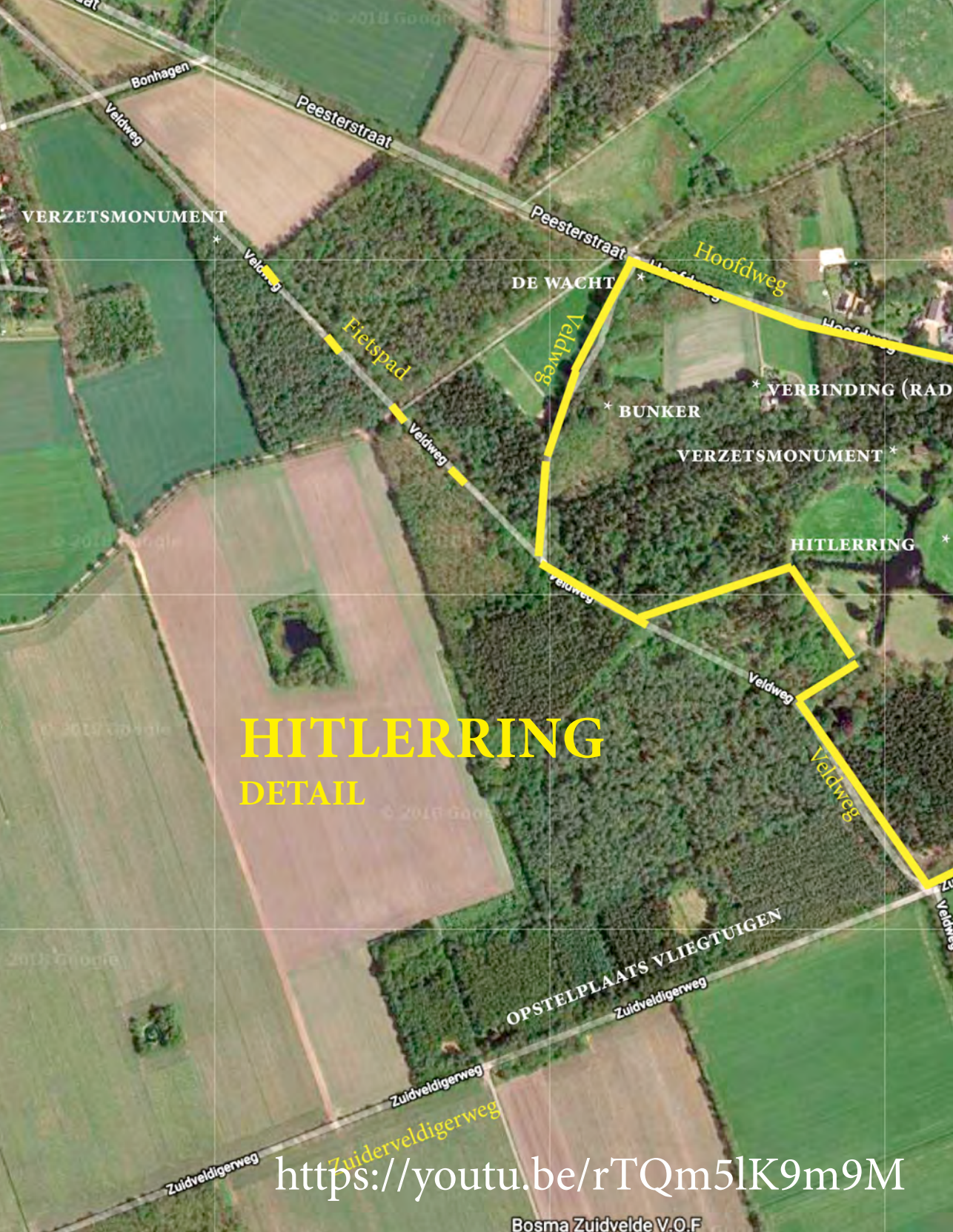
KAMPWONING

VH MUNITIEOPSLAG

ING

PAVILJOEN &
EDUCATIEF →
CENTRUM
STAATSBOSBEHEER

tervortsche Diep

HITLERRING

DETAIL

<https://youtu.be/rTQm5lK9m9M>

PAVILJOEN &
EDUCATIEF
CENTRUM
STAATSBOSBEHEER

ORG

373

Norg

N373

VERZETSMONUMENT *

DE WACHT

BUNKER

HITLERRING

FRANSE BOSJE *
PARACHUTISTENBOSJE

PEEST

BENZINEBOSJE *

Oude Norgerweg

Schappdijk

Veldweg

Zuiderveldigerweg

Peesterstraat

Hoofdweg

Peesterweg

Fietspad

velde

voortsche Diep

Donders

N858

N858

N859

N850

<https://youtu.be/rTQm5lK9m9M>

SCHIJNVLIEGVELDEN BIJ PEEST

TIEOPSLAG

* SCHIJNVLIEGVELD

* WITTEVEEN

* HUNEBED

* VERZETSMONUMENT
ZEIJERSTRUBBEN

Broekenloop

Westerveld

Zuiderstraat

ZEIJEN

Zeijen

Zeijerstroeten

Zeijerstroete

